

The Gleaner

Vol 8 (1970)

In Honour of D. S. Ginis

«Ρήγας Θεσσαλός». Αθησαύριστη έκδοση της τραγωδίας του Ιωάννη Ζαμπελίου

Κ. Θ. Δημαράς

doi: [10.12681/er.9916](https://doi.org/10.12681/er.9916)

Copyright © 2016, Δημαράς Θ. Κ.

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Δημαράς Κ. Θ. (2016). «Ρήγας Θεσσαλός». Αθησαύριστη έκδοση της τραγωδίας του Ιωάννη Ζαμπελίου. *The Gleaner*, 8, 1–9. <https://doi.org/10.12681/er.9916>

« ΡΗΓΑΣ ΘΕΣΣΑΛΟΣ »

Ἀθησαύριστη ἔκδοση τῆς τραγωδίας τοῦ Ἰωάννη Ζαμπελίου

Ἡ ὑπόθεση τῶν πρώτων πανηγυρισμῶν τῆς 25 Μαρτίου ὡς ἐθνικῆς ἑορτῆς, δὲν εἶναι ἄγνωστη: πολλὰ σχετικὰ ἔχει συγκεντρώσει ἀπὸ τὸν Τύπο καὶ τὴν βιβλιογραφία ὁ Στ. Σκοπετέας, στὰ ὁποῖα μποροῦμε νὰ ἐπισυνάψουμε, πιδ κοντὰ στὸ θέμα μας, κάποιες πληροφορίες τοῦ Ν. Λάσκαρη¹. Θεσμοθετημένη μετὰ Διάταγμα τῆς 15 Μαρτίου 1838, ἡ ἐθνικὴ ἑορτὴ πανηγυρίσθηκε τὸ ἴδιο ἔτος μετὰ τὴν πρέπουσα λαμπρότητα· σώζεται τὸ Πρόγραμμα τῆς τελετῆς γιὰ τὸ 1838 καὶ γιὰ τὸ 1843. Ἐνδιάμεσα δὲν γνωρίζω νὰ ἔχουν ἀποθησαυρισθεῖ ὡς σήμερὰ πάντως γιὰ τὸ 1842 διαθέτουμε κατηγορηματικὴ μαρτυρία ὅτι «πρόγραμμα δὲν ἐξεδόθη»².

Ἐδῶ ἀνακοινῶν τὴν ὑπαρξὴ ἐνὸς βιβλίου, τοῦ ὁποῖου ἡ ἔκδοση ἔχει ἄμεση σχέση μετὰ τὸν ἑορτασμὸ τῆς ἐθνικῆς ἑπετείου στὰ 1842. Πρόκειται γιὰ ἐπανέκδοση τῆς τραγωδίας τοῦ Ἰωάννη Ζαμπελίου «Ρήγας Θεσσαλός», καμωμένη, ὅπως, συνεχίζοντας, θὰ συμπεράνουμε μετὰ βεβαιότητα, τὸ 1843. Ἐσώτιτλο δὲν εἶχε· τὸ μόνον γνωστὸ μου ἀντίτυπο φαίνεται ὅτι κάποτε εἶχε συσταχθεῖ μετὰ ἄλλα φυλλάδια, καὶ ἀπὸ τὴν στάχωση ἐκείνην, κατὰ τὴν ὁποῖα ἀφαιρέθηκε τὸ ἐξώφυλλο, ἔχουν μείνει, προερχόμενα ἀπὸ τὸ ἀρχικὸ κουβερτούρισμα, σκοῦρα γαλάζια ἰχναρία στὴν ρίζα τῆς πρώτης καὶ τῆς τελευταίας σελίδας τοῦ ἐντύπου³.

Ἔτσι τὸ βιβλίον ἀρχίζει στὴν σελίδα [1], μετὰ τὶς λέξεις «ΠΡΑΞΙΣ

1. Σταῦρος Χ. Σκοπετέας, *Ἡ ἑναρξὶς τοῦ ὑπερῆς ἐλευθερίας ἱεροῦ ἀγῶνος*. Στὸ συλλογικὸ δημοσίευμα *Ἡ Καλαμάτα καὶ ἡ Ἐπανάστασις τοῦ 21*, 1948, σελ. 49 - 69 (καὶ 81 - 94). Νικ. Ἰ. Λάσκαρης, *Ἱστορία τοῦ νεοελληνικοῦ θεάτρου*, Τ. Β', 1939, σελ. 258 κέ.

2. Πληροφορία ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία Γκίνη - Μέζα στὰ οἰκεία

χρόνια 1838 καὶ 1843. Τὰ προγράμματα αὐτὰ δὲν ἔχουν τίποτε πού νὰ μπορεῖ νὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ ἀπὸ τὴν ἀποψη τοῦ θέματός μας. Γιὰ τὸ 1842, ἡ μαρτυρία βρίσκεται στὸ π. «Ἵμνητρία Μέλισσα», ἔτος Β' ἀρ. 26, τῆς 29 Μαρτίου 1842.

3. Τὸ ἀντίτυπον ἀνήκει στὴν Βιβλιοθήκη Κ. Θ. Δημαρᾶ.

ΠΡΩΤΗ. ΣΚΗΝΗ Α'. — ΣΚΗΝΗ ΧΟΥΣΕΗΜΟΥ. Βελής Χουσεήμης. Βελ. 'Αφ' οδ τής Ρωμελίας, τήν όφρυν πλήξας». 'Η τραγωδία τελειώνει στην σελίδα 59, όπου οι τελευταίοι έπτά στίχοι (... «Τό αίμά μου σοί έχω;»... — ... «μάρτυς πιστός νά ήσαι.»), και οι λέξεις «ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΤΡΑΓΩΔΙΑΣ. Στίχοι 1448» ακολουθούν στην ίδια σελίδα οι σκη- νικές οδηγίες όσες αντιστοιχούν στους στίχους τής σελίδας αυτής. Οι σελίδες 60-62 περιέχουν τό τεμάχιο «Γνώμη του συγγραφέως εις τον Ρήγαν». Δηλαδή έχουμε νά κάνουμε ως έδω με έκδοση ή όποία είναι ά- πό τό κείμενο και πέρα πανομοιότυπη προς τήν πρώτη, του 1833. Πραγματικά λείπουν μόνο τά όσα στην πρώτη προηγούνται άπό τό κεί- μενο: ή άφιέρωση, ή προσφώνηση («Πρός τήν έλληνικήν αναγέννησιν»), ή ύπόθεση, και «Τά του δράματος πρόσωπα» (συνολικά οι 12 πρώτες σελίδες άπό τήν πρώτη έκδοση).

'Εκεί όμως όπου ή πρώτη έκδοση τελειώνει με τήν «Γνώμη του συγγραφέως» βρίσκουμε, στην έκδοση τήν όποία ανακοινώνω έδω, αξία λόγου συνέχεια: Οι σελίδες 63-74 έχουν τέσσερα ποιήματα «'Εκ του Ρήγα Βελεστινλή» «άσμα Α'» (inc 'Οθεν εισθε των 'Ελλήνων, σ. 63-66)· «άσμα Β'» (inc 'Ολα τά ξθνη πολεμούν, σ. 67-69)· «άσμα Γ'» (inc 'Ως πότε παλληγάρια νά ζώμεν στά στενά, σ. 69-71), και «άσμα Δ'» (inc 'Ω Πατριώται! για τί προσμένετε; σ. 71-74)⁴. Στις σελί- δες [75]-77, με τήν όποία τελειώνει τό βιβλίο, ύπάρχει τό πεζό κείμε- νο που μεταφέρεται όλο έδω:

'Η Τραγωδία του 'Ρήγα δέν παριστάνεται πλέον εις τό 'Ελληνικόν Θέατρον, διά λόγους, τους όποίους ή Σ. Κυβέρνησις γνωρίζει.

*'Αοι, νά μή γεννάται,
'Οστις εις δούλους χρόνους, δούλος γεννάται!
(Βοσσαρ. Ζαμπ.)*

Πέρυσιν πολλοί νέοι τής Πρωτευούσης άναφερθέντες, έζήτησαν νά τήν παραστήσωσι κατά τήν 25 Μαρτίου, και ό αγαθός μας Διοικητής Κύριος 'Αδάμ Δούκας, και τοι ευαρεστούμενος, δέν έδωνήθη νά ενδώση εις τήν ευγενή αίτησιν των νέων τούτων. 'Ελπίζοντες, ότι θέλομεν εδα-

4. 'Επέδειξα τά τέσσερα αυτά ποιή- ματα στον Λέανδρο Βρανούση, ό ό- ποίος με έπληροφόρησε ότι προέρχονται άπό τό δημοσίευμα του Μανουήλ Βερ- νάρδου "Άσματα και πονημάτια δια- φόρων. (Βλ. σήμερα γι' αυτό τήν σχο-

λιασμένη επανέκδοσή του άπό τον Νέ- στορα Καμαριανό, Βουκουρέστι 1966. 'Επειδή τό έντυπο είναι σπάνιο, ση- μειώνω ότι ένα αντίτυπό του, χωρίς έσώτιτλο, ύπάρχει στην Βιβλιοθήκη Κ. Θ. Δημαρά).

ρεστήσει τοὺς ἀναγνώστας μας, δημοσιεύοντες τὴν ἀναφορὰν τῶν Ἑλληνοπαίδων τούτων, τὸ κάμνομεν εὐχαρίστως, διὰ τὰ μένη εἰς αἰώνιον ἐνθύμησιν ὁ ζῆλος των.

ΚΥΡΙΕ ΔΙΟΙΚΗΤΑ !

Μὲ ψυχὴν μεγαλυνθεῖσαν εἰς τῶν προγόνων μας τὰς ἀθανάτους ιδέας, καὶ περιπνεόμενοι ἀπὸ ἐλευθερίας αἶθρα, ἥτις ἐκ τοῦ Υ. Θρόνου τοῦ Ὁθωνος διαχέεται εἰς πάντας ἡμᾶς, σεμνυνόμεθα μὲν, διότι προπολεῖ τὰς καρδίας μας ἱερὸν καὶ τηλέκλυτον αἶμα, ὀργῶμεν δὲ πρὸς μεγάλην, διότι Σεῖς οἱ πατέρες μας, χθὲς ἀκόμη, χθὲς εἰς τῶν μαχῶν τὰς ἡμέρας, ὄλγοι πρὸς μυριάδας ἀντιταξάμενοι, ἐταπεινώσατε μὲ ἓνα κτύπον τὸ ἀλαζὸν ὑπέροφρον τοῦ Σουλτανικοῦ ὕψους, καὶ ἐπανήγαγεν ἡ ἰσχὺς σας τὴν Ἐλευθερίαν καὶ Δόξαν εἰς τὸ πάτριον ἔδαφος. Τοιαῦται περικλεεῖς ἀγαπήσεις τίνος Ἑλληνοδὲν προπολοῦσι τὰς φλέβας, Κ. Διοικητά, ἢ τίμος ἡ καρδία δὲν συναισθάνεται μέγαν κλόνον, ὅταν, μειδιῶσα ἢ πρώτη ἀκτίς τῆς κέ. Μαρτίου ἀσπάζηται τὸν γαλανὸν μας αἰθέρα, καὶ μᾶς ὑπενθυμίξη, ὅτι κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν, ἐβρόντησεν ἄλλοτε ὁ πρῶτος κεραυνὸς εἰς τὰς κεφαλὰς τῶν τυράννων ; Ἡ ἡμέρα αὕτη ἔπρεπε νὰ καθιερωθῆ βεβαίως Κύριε Διοικητά, καὶ πᾶσαν κέ. Μαρτίου ἀσκεπῆς ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς νὰ ἀναπέμψῃ εὐλογίας εἰς τὸν Θεὸν τῶν Δυνάμεων, αἵτινες μὲ παιᾶνας, καὶ ἄσματα καὶ πυροβόλων κρότους νὰ ἀναβαίνωσιν εἰς τὰ ὕψη. Ἄλλ' εἰς ἡμέρας πένθους καὶ ἀναρχίας, καθ' ἃς τῆς Πατρίδος τὸ μέλλον ἐκυμαίνετο πᾶσαν στιγμὴν, δὲν ἠδύνατο ὁ πολυπαθὴς Ἑλληὴν νὰ πανηγυρίσῃ τὰς ἡμέρας τῆς δόξης του, ἐν ᾧ ἡ ζωὴ καὶ ἡ τιμὴ του ἐκινδύνευε καθ' ἐκάστην. Σήμερον ὁμως, ὅτε ἡ εὐτυχὴς τοῦ Ὁθωνος ἀφιξίς διεσκέδασε τὰ περὶ ἡμᾶς νέφη, καὶ γαλήνη διεδέχθη τὰς πρώτας καταγίδας, τί ἄλλο πλέον εἶναι, Σ. Διοικητά, εἰ μὴ αἰσχος εἰς τὴν Πατρίδα, αἰσχος καὶ εἰς ἡμᾶς, αἰσχος καὶ εἰς ΟΛΟΥΣ καὶ εἰς αὐτὴν (τί νὰ κρῖνωμεν) τὴν Σεβαστὴν μας Κυβέρνησιν ἢ τοιαύτη ἀμέλεια ;

Διὰ τοὺς λόγους τούτους ἀπεφασίσσαμεν, Κύριε Διοικητά, πολλοὶ τῆς Πρωτευούσης νέοι νὰ ἀναπληρώσωμεν, τὸ καθ' ἡμᾶς, τὴν ἔλλειψιν ταύτην, καὶ ἐπ' αὐτῷ ἀνεδέχθησάν τινες ἐξ ἡμῶν νὰ διδάξωσιν ἐπὶ Σκηνῆς τὸν εὐγενῆ θάνατον τοῦ Ἀθανάτου Ῥήγα, δαιμονίως τραγωδηθέντα ἀπὸ τὴν ὑπιετῆ Μούσαν τοῦ Ζαμπελίου, καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς εἰσπραχθῆσόμενα χρήματα νὰ μεταχειρισθῶμεν πρὸς ἀνέγερσιν λαμπροῦ κενοταφείου τοῦ μεγαλομάρτυρος τούτου Ῥήγα, ὅστις πρῶτος συνέλαβε τὴν ὑψηλὴν ιδέαν τῆς παλιγγενεσίας Ἑθνος πρὸ αἰώνων θανόντος, καὶ πρῶτος ἔπεσε θῦμα ὑπὲρ αὐτοῦ. Πρὸς τούτοις ἐξ ἡμῶν θέλουσιν δύο (1) ἐκφωνήσῃ τὴν ἐσπέραν ἐκείνην τὰς ὑπ' αὐτῶν γεγραμμένας ποιήσεις, εἰς τὰς ὁποίας διαγράφεται ὁ Ἑλληνικὸς ἀγὼν.

(1) Ὁ Κύριος Θ. Ὁρφανίδης μετὰ τοῦ Κ. Γ. Παράσχου, ὅς τις συνέταξε καὶ τὴν παρούσαν.

ΚΥΡΙΕ ΔΙΟΙΚΗΤΑ! Ἐχθροὶ τῆς κολακείας ἀδιάλλακτοι, Σὲ γράφομεν ἐλευθέρως. Ἀνὴρ φιλόπατρις καὶ γενναῖος, ὅς τις καὶ εἰς αὐτὴν του τὴν ἔδραν νὰ μὴ λησμονῆ, ὅτι οὐ μόνον ὡς ἄρχων, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀρχόμενος πρέπει νὰ θεωρῆ τὴν Πατρίδα, ψυχὴ μεγάλη καὶ ἀνδρική, ἐν συντομίᾳ Πολίτης — Διοικητῆς μᾶς ἦτον ἀναγκαῖος πρὸς τοῦτο, καὶ πολίτην — Διοικητὴν μᾶς ἐπεμψεν ἡ Βασιλικὴ χάρις Σέ, ἀκραιφνέστατε Ἕλλην, καὶ ἀπὸ Σὲ ἡ πατρίς, οἱ Ἕλληνες, τὰ αἵματα τῶν Ἡρώων αἰτοῦσι τοῦ σκοποῦ μας τὴν ἐπικύρωσιν! Μὴ πρὸς Θεοῦ, Κύριε Διοικητά, μὴ καταλείπης εἰς ἄλλον διάδοχόν Σου τὴν δόξαν ταύτην! Σὲ παρακαλοῦμεν ὑ π ἐ ρ τῆς δ ό ξ ης Σ ο υ Ἕλληνοπαίδες τόσοι, οἷτινες διὰ πᾶν ἄλλο δὲν ἀνέχονται νὰ παρακαλέσουν ποτὲ κανένα. Ὡ πόσον ἤθελον αἱ ψυχὰί μας ἐκβαχενθῆ, ἐὰν εἰς ὠραῖον τύμβον τοῦ Ῥήγα τεθῶσι τὰ ὠραῖα γράμματα ταῦτα: **ΒΑΣΙΛΕΥΟΝΤΟΣ ΟΘΩΝΟΣ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΟΥΝΤΟΣ Α. ΔΟΥΚΑ ΑΝΗΓΕΡΘΗ ΗΡΩΝ ΤΩ ΡΗΓΑ.** — Ὁμνύομεν δὲ εἰς αὐτὸν τὸν Ἕλλητισμόν μας, Κύριε Διοικητά, καὶ εἰς αὐτὸν τὸν εὐγενῆ μας σκοπόν, ὅτι οὐ μόνον δὲν θέλομεν προσκρούσει κατὰ τι, ἀλλὰ καὶ θέλομεν τιμῆσει ὅσον τὸ ἐφ' ἡμῖν, τὴν Σ. μας Κυβέρνησιν.

Ἐποφαινόμεθα.

Ἐν Ἀθήναις, τὴν 8 Μαρτίου 1842.

(Ἐπονται πολλοὶ ὑπογεγραμμένοι, ἐν οἷς καὶ ὁ Κύριος Ζήσης Σωτηρίου, ὅστις ἀπεφάσισεν ἔκτοτε νὰ ἐορτάζῃ, ὡς ἡμέραν τῶν γενεθλίων του πᾶσαν 25 Μαρτίου, καὶ δι' ἰδίων του ἐξόδων νὰ ἐκτελεῖται θεία ἱερουργία πρὸς μνημόσνον τοῦ Ἀειμνήστου Πρωτομάστρου τῆς Ἐλευθερίας, τοῦ Ῥήγα).

Ἡ πρώτη πληροφορία τὴν ὁποία μᾶς παρέχει τὸ κείμενο αὐτό, ἀναφέρεται στὴν χρονία τοῦ βιβλίου: «πέρυσιν», γράφεται, καὶ στὴν συνέχεια ἔχουμε τὴν δημοσίευσή μιᾶς ἀναφορᾶς χρονολογημένης ἀπὸ 8 Μαρτίου 1842. Συνεπῶς τὸ βιβλίον ἐβγήκε στὰ 1843· θὰ ἤθελα νὰ παράσχω μίαν ἀκριβέστερη μνηολόγησιν, ἀλλὰ τοῦτο δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ μετὰ τὰ στοιχεῖα ὅσα κατέχω τώρα. Φυσικά, ὑπάρχουν πιθανότητες, χωρὶς ἀπόλυτη βεβαιότητα, ἢ ἔκδοσις νὰ ἔγινε σὲ συσχέτιση μετὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ· πάντως ὁ χρόνος περιορίζεται στοὺς ὀκτώ πρώτους μῆνες τοῦ ἔτους τοῦ Συντάγματος.

Μιὰ δευτέρα πληροφορία ἐπιβεβαιώνει ὅσα μπορούσε κανεὶς νὰ ὑποπτεύσει ἀπὸ τὴν παρουσίασιν τῆς τραγωδίας: γίνεταί χωρὶς τὴν δηλωμένην συμμετοχὴν τοῦ Ζαμπελίου. Στὸ ἴδιον συμπέρασμα θὰ μᾶς ὀδηγοῦσε καὶ ἄλλη σειρά σκέψεων: ἡ ἔκδοσις εἶπαμε ὅτι εἶναι πανομοιότυπα τὸ κείμενον τοῦ 1833· ὥστόσο ἡ ἔκδοσις τοῦ 1860, ἐτοιμασμένη ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν τραγικόν, σημειώνει γιὰ τὸ ἔργον αὐτό: «ἔγγραφη τῆ ἰδ' Αὐγ.

αωλβ'. 'Ανεθεωρήθη τῇ γ' 'Ιουνίου αωμ'»⁵. Ἡ ἀναθεωρημένη μορφή παρουσιάζει πολλές διαφορές ἀπὸ τὴν πρώτη, ἀκόμη καὶ στὸν ἀριθμὸ τῶν στίχων· συνεπῶς ἡ ἐκδοσὴ τοῦ 1843, ποὺ δὲν ἔλαβε ὑπόψη τὴν ἀναθεώρηση τοῦ 1840, ἔγινε χωρὶς τὴν φροντίδα τοῦ Ζαμπελίου.

Μένουν νὰ ἐξακριβωθοῦν οἱ λόγοι οἱ ὁποῖοι ἐπροκάλεσαν τὴν ὑπόμνηση τοῦ ἔργου· θὰ τοὺς θροῦμε ἀναδιφώντας σὲ δύο κατευθύνσεις: στὰ ἱστορικὰ τῆς ἐθνικῆς ἐορτῆς ἐκεῖνα τὰ χρόνια, καὶ στὶς τύχες τῆς τραγωδίας τοῦ Ζαμπελίου σ' ἐκεῖνα τὰ ἴδια χρόνια.

Ὁ Ρήγας εἶχε ἐνταχθεῖ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1836 σὲ μία σειρά παραστάσεων, οἱ ὁποῖες δὲν εἶχαν ἰδιαζόντως ἐθνικὸ χαρακτήρα⁶. θὰ δοῦμε νὰ ξαναπαίξεται, γιὰ μιὰ φορὰ μόνο, τὸ 1840. Στὸ μεταξὺ ἄς σημειώσουμε ὅτι ἡ καθιέρωση τῆς ἐθνικῆς ἐορτῆς ἀποτελοῦσε, χωρὶς ἀμφιβολία, μιὰ χειρονομία πρὸς τὸν θρησκευόμενον ἑλληνισμό, ὁ ὁποῖος, ἀνάμεσα στὰ 1833, ὅταν τὸ ἑλληνικὸ Κράτος ἐκήρυξε τὴν ἐκκλησιαστικὴν αὐτονομία, καὶ στὰ 1850, ὅταν τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο παρεχώρησε τὸ αὐτοκέφαλο στὴν ἑλλαδικὴ Ἐκκλησία, ἐξοῦσε μέσα σὲ κάποιαν ἀνησυχία.

Ἡ θεσμοθέτηση ὅμως αὐτῆ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ ὡς ἐθνικῆς ἐορτῆς, παρουσιάζει καὶ ἄλλα χαρακτηριστικὰ, τὰ ὁποῖα θὰ ἐπισημάνουμε ἀπλῶς, προκειμένου νὰ ἐπιμείνουμε σὲ ἓνα μόνο, ἐκεῖνο ποὺ ἐνδιαφέρει τὴν ἔρευνά μας ἐδῶ. Ἔτσι, εἶναι καὶ μιὰ ὑπόμνηση πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο γιὰ τὸν ρόλο τὸν ὁποῖο ἔπαιξε στὴν Ἐπανάσταση ὁ ἑλλαδικὸς κλήρος. Ἀκόμη, εἶναι πρὸς τὰ μέσα, μιὰ ἀναγνώριση τῶν κοινῶν ἀγώνων τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Γένους ἐναντίον τοῦ ἀπίστου κατακτητῆ. Τέλος, ἀνάμεσα σὲ δύο βασιλικὲς ἐορτές, τὰ ἀποβατήρια καὶ τὰ γενέθλια, εἶναι ἡ μόνη ἐορτὴ ποὺ ἀναφέρεται ἄμεσα καὶ εἰδικὰ στὴν ἑλληνικὴ ἐθνεγερεία: ἡ μόνη καθαρὰ καὶ ἀποκλειστικὰ ἐθνικὴ ἐορτὴ, ἐορτὴ, δηλαδὴ, τοῦ ἔθνους, «ἡ μόνη ἣτις ἡμπορεῖ νὰ συγκινήσῃ παντὸς εὐαισθήτου Ἑλληγος τὴν καρδίαν»⁷.

Ἡ ἐθνικὴ λοιπὸν ἐορτὴ τῆς 25 Μαρτίου, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἄλλους λόγους οἱ ὁποῖοι θὰ τὴν ἐκατάσταιναν ἀγαπητὴ στὸν ἑλληνικὸ λαό, εἶχε

5. *Τραγωδίαι Ἰωάννου Ζαμπελίου Λευκαδίου*, Ζάκυνθος 1860, Α', σελ. 220.

6. Ν. Λάσκαρης, *Ἱστορία*, ἔ. ἀ., σελ. 185.

7. Ἐφ. Ἀθηνᾶ, 26 Μαρτ. 1841. Ἄς σημειωθεῖ, γιὰ τὴν προοπτικὴ, ὅτι πολὺ

ἀργότερα, στὰ 1859, ὁ Κ. Παπαρρηγόπουλος στὴν ἐφ. Ὁ Ἑλλην, ἐπίμονα ἐξισώνει τὰ ἀποβατήρια τῆς 25 Ἰανουαρίου μὲ τὴν ἐθνικὴ ἐορτὴ τῆς 25 Μαρτίου.

και ἔναν λόγῳ πρόσθετον γιὰ νὰ σημαδεύει τὴν ψυχὴ ὄσων εἴταν ἀντίθετοι στοὺς Βαβαρούς, ἢ και δὲν ἀγαποῦσαν τὸν Ὅθωνα, ἢ ὅπωςδὴποτε ἐπεδίωκαν κάποια πολιτειακὴ μεταβολή. Ἀπὸ ἐκεῖ και πέρα, δύσκολο εἶναι νὰ βεβαιώσουμε ἂν τὸ ἐπίσημο ὀθωνικὸ Κράτος ἐδυσπιστοῦσε πρὸς τὴν ἐπέτειο και πρὸς ὄσους ἤθελαν νὰ τὴν ἐξάρουν, ἢ ἂν ἀκόμη διέκρινε μιὰ ροπή ἀνατρεπτικὴ σὲ ὄσους ἔδιναν ξεχωριστὴ αἴγλη στὸν πανηγυρισμὸ τῆς 25 Μαρτίου, ἂν ἤθελε νὰ ἐλαττώσει τὴν σημασία του μέσα στὸν ἐτήσιον ἑορταστικὸ κύκλο, ἢ, ἂν, τέλος, οἱ ἀντιπολιτευόμενοι τὴν κατάστασι, ἔβλεπαν, μὲ τὴν φαντασία τους ἀπλῶς, μιὰ τέτοια στάσι μέσα στίς κυβερνητικὲς ἐνέργειες ἢ ἀδράνειες.

Πάντως ἀπὸ πολὺ ἐνωρὶς διαπιστώνουμε τὴν τάσι τῆς ἀντιοθωνικῆς μερίδας, τὴν ὁποία ἀποτελοῦσαν κατὰ πλειονότητα νέοι, νὰ ἰδιοποιηθεῖ τὸν πανηγυρισμὸ. Ἡ ἀφορμὴ τὴν ὁποία προβάλλουν εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἀδιαφορία ἢ ἡ δυσμένεια τῶν Βαβαρῶν γιὰ τὴν ἑορτὴ αὐτὴν ἔτσι γράφει τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1841 ὁ Θεόδωρος Ὀρφανίδης: ... «φθάνει ἡ 25 Μαρτίου, ἡ ἡμέρα καθ' ἣν ἐκδικητικὸς κεραυνὸς ἐπέσκηψεν μετὰ πατάγων κατὰ τῆς κεφαλῆς τῶν τυράννων μας»... «και τί γίνεται; τίποτε: μῆτε ἐσπερινὴ μουσικὴ, μῆτε ἐωθινὰ ἄσματα, μῆτε πυροβόλων ἐκπυρσοκροτήσεις»... κλπ.⁸ Αὐτά, ὡστόσο, μᾶς φέρνουν στὸ ἱστορικὸ τῶν ἀνεπισήμων ἑορτασμῶν τῆς ἐθνικῆς ἐπετείου ὁδηγὸς μας και πάλι θὰ εἶναι ἰδίως ὁ Θ. Ὀρφανίδης, τοῦ ὁποίου ὁ ρόλος σὲ ὄλην αὐτὴν τὴν ὑπόθεσι ἐστάθηκε πολὺ σημαντικὸς: γεννημένος στὰ 1817, εἶναι στὰ εἰκοσιένα του χρόνια ὅταν θεσμοθετεῖται ὁ ἐθνικὸς πανηγυρισμὸς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ. Ζηλεύει τὴν δόξα τοῦ Ἀλεξάνδρου Σούτσου και θέλει νὰ συμμεριστεῖ τὴν τύχη του ἑννέα ἐτῶν εἴταν ὅταν τοῦ ἀφιέρωσε τὸν Μένιππο. Σ' ἐκείνην τὴν πρώτη του Συλλογὴ γράφει τὸν στίχο:

τὸν Ἀλέξανδρον τὸν Σούτσον στήν στιγμὴν θὰ μιμηθῶ⁹.

Ἀργότερα θὰ τὸν τιμήσει και πάλιν, ἐξόριστον (1841):

Ἦ ποιητὰ πλανώμενε τοῦ Περιπλανωμένου,

Φθονῶ, τὴν τύχην σου φθονῶ, κι ἂν συνεχῶς δακρῦζης¹⁰.

Οἱ νέοι, ἄλλωστε, σ' ἐκεῖνα τὰ χρόνια, και οἱ μεσόκοποι, καθὼς θὰ δοῦμε, δείχνουν ὑπερήφανη ἀμιλλα γιὰ νὰ περάσουν λίγο καιρὸ στίς φυ-

8. Ὁ Τοξότης Σύγγραμμα ἔμμετρον και πεζόν, φ. Ε' και ΣΤ' σελ. 177 - 178. Τὸ διπλὸ αὐτὸ φύλλο ἐκυκλοφόρησε 15 Ἀπριλίου 1841 (βλ. αὐτ. σ.

191).

9. Ὁ Μένιππος, Ποιήσεις, 1836, σελ. 1.

10. Ὁ Τοξότης, ξ. ἀ., σελ. 151

λακές· τὸ 1841 πάντα, στιχουργώντας ἕνα «κλητήριον θέσπισμα» ποῦ ἔλαβε, τὸ πλουτίζει ὁ Ὀρφανίδης μὲ τὸν τρόπο του:

... «Ἰδόντες ὅτι θέλετε χωρὶς νὰ φοβηθῆτε

Εἰς τοῦ ἀπόντος Σούτζου μας τὸν τόπον νὰ ἐμβῆτε»...¹¹.

Ὁ ἴδιος μᾶς πληροφορεῖ καὶ γιὰ τὴν ἀπόφαση τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς 25 Μαρτίου, τοῦ ἀνεξάρτητου ἀπὸ τὸν ἐπίσημο πανηγυρισμό. Πρῶτη φορὰ ἐδοκιμάσθηκε ἕνας ἰδιωτικὸς ἑορτασμὸς στὰ 1839· τοῦτο μποροῦσε νὰ γεννήσει τὴν ὑποψία ὅτι δὲν εἶταν ἡ κρατικὴ ἀδιαφορία ἢ ὁποία ἐπροκάλεσε τὴν ἀπόφαση τῶν νέων: ἡ πείρα τῆς μιᾶς χρονιάς θὰ ἔπρεπε κανονικὰ νὰ δώσει τοὺς καρπούς της τὸν ἄλλο χρόνο. Ὅσοσο ὁ Ζήσης Σωτηρίου παρέχει σαφέστερην εἰκόνα τῆς χρονικῆς ἀλληλουχίας: τὸ 1839 οἱ ὁμόγνωμοὶ του διεπίστωσαν ὅτι δὲν ἔγινε μὲ τὸν προσήκοντα τρόπο τὴν ἡμέρα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τὸ μνημόσυνο τῶν πεσόντων στὸν Ἰγῶνα: «ἀπεφασίσαμεν ὅθεν», συνεχίζει, «πολλοὶ νέοι καὶ πάσης τάξεως κάτοικοι τῶν Ἀθηνῶν, ὥστε τὴν ἀκόλουθον Κυριακὴν νὰ μνημονεύσωμεν τούτους εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Καπνικαρέας, καὶ τὸ ἐσπέρας νὰ συγκροτήσωμεν συμπόσιον»¹².

Ἀνάλογα ἐόρτασαν καὶ στὰ 1840, ἀν ἀκολουθήσουμε καὶ πάλι τὸν Θ. Ὀρφανίδη. Δηλαδή, «δύο κατὰ σειράν ἔτη», οἱ νέοι «ἐξετέλεσαν τὴν ἀθῶαν των ταύτην ἐπιθυμίαν λαμπρότατα καὶ μὲ παραδειγματικὴν εὐταξίαν, φωτίσαντες μεγάλην οἰκίαν, καὶ κοσμήσαντες αὐτὴν διὰ διαφόρων καταλλήλων καὶ συμβολικῶν εἰκόνων τῆς τότε ἐποχῆς, καὶ μετὰ μουσικῆς ἐν αὐτῇ συμποσιάσαντες»¹³.

Τὸ 1841, τὰ πράγματα ἐχειροτέρευαν: οἱ πανηγυριστὲς θέλησαν νὰ δώσουν μεγαλύτερη ἐξαρση στὴν ἐορτὴ, ἐξασφάλισαν κατάλληλο χῶρο ὅπου παρουσίασαν στοὺς διαβάτες πιὸ σημαντικὴ σειρά εἰκόνων συμβολικῶν, καὶ ἐφωταγώγησαν περισσότερο. Χαρακτηριστικὸ γιὰ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ἰδιόζουσα θέση τὴν ὁποία ἔχει ἡ μορφὴ τοῦ Κοραῆ σὲ ὄλην αὐτὴν τὴν ὑπόθεση, εἶναι ὅτι ἡ εἰκόνα του καὶ ἐκεῖ «ἐφωτίζετο καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα μέρη τῆς πόλεως»¹⁴. Ἀντίθετα, ἡ Διοίκησις ἐχωροῦσε πρὸς μιὰν αὐξοῦσα ἀπροθυμία: ἡ ἡμέρα «δὲν ἤξεύ-

11. Ὁ Τοξότης, ἔ. ἀ., σελ. 136.

12. Τὰ Ἄπαντα τοῦ συνταγματικοῦ Ἑλληνοῦ Ζήση Σωτηρίου 1848, σ. 10.

13. Τὰ κατὰ τὴν ἐορτὴν τῆς 25 Μαρτίου. Τὰ κατὰ τὴν δίκην τῶν ἐορτασάν-

των ταύτην καὶ ἔμμετρος ἀπολογία Θεοδώρου Γ. Ὀρφανίδου, 1841, σ. 3-4.

14. Ἐφ. Ἀθηνᾶ 29 Μαρτ. 1841.

ρομεν διά ποίαν αίτίαν δέν προαηγγέλθη διά πρωϊνών κανονισολισμῶν»¹⁵, ὅπως τουλάχιστον εἶχε γίνει τὰ προηγούμενα χρόνια.

Μὲ αὐτὰ ὅλα καί τήν σχετική ἔξαψη τῶν πνευμάτων, συνέβησαν κάποιες ἀταξίες «ἐξ αίτίας τινῶν ἀρχῶν»¹⁶, καί τὰ πράγματα κατέληξαν σέ δίκη, ἡ ὁποία, ἀπό καθυστέρηση σέ καθυστέρηση, ὀρίσθηκε τελικά στίς 13 Ὀκτωβρίου. Ὁ Ὀρφανίδης, ὁ ὁποῖος εἶταν κατηγορούμενος, ἀπολογήθηκε ἔμμετρα¹⁷: εἶναι πολύ δύσκολο σήμερα νά σταθμίσουμε τήν σημασία τήν ὁποία εἶχαν τότε τὰ γράμματα, καί εἰδικά ἡ ποίηση, στήν ὅλη πορεία τοῦ ἔθνικοῦ συλλογικοῦ σώματος· ἄς σημειωθεῖ ἀπλῶς ὅτι ὁ Ζήσης Σωτηρίου, πού, ἄρρωστος τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, δέν εἶχε συμμετάσχει στόν πανηγυρισμό, καί συνεπῶς δέν εἶχε κλητευθεῖ κατηγορούμενος στήν δίκη, προκειμένου νά συμμερισθεῖ τήν τύχη τῶν ὁμοϊδεατῶν του «κατεμήνυσεν αὐτός ἑαυτὸν εἰς τήν Εἰσαγγελίαν»¹⁸.

Στό μεταξύ, ἕνα χρόνο πρίν, δηλαδή στά 1840, ὁ «Ρήγας» τοῦ Ζαμπελίου εἶχε πάλι ἀναβιβάσθει στήν ἀθηναϊκή σκηνή· ὅμως οἱ παραστάσεις του δέν ἐσυνεχίσθηκαν μετὰ τήν πρώτη ἡμέρα, γιατί φαίνεται ὅτι ἡ Αὐστριακή πρεσβεΐα ἐθεώρησε πῶς τὸ ἔργο ἔθιγε τήν Αὐτοκρατορία, καί διαμαρτυρήθηκε γιά τήν διδασκαλία. "Ἄς μὴν ξεχνοῦμε ὅτι ἀνά-

15. Ἐφ. Ἀθηνᾶ 26 Μαρτ. 1841.

16. Ἐφ. Ἀθηνᾶ 18 Μαρτ. 1842.

17. Βλ. ἐδῶ σημ. 13.

18. Ζήσης Σωτηρίου, *Τὰ Ἀπαντα*, ὅπου ἐδῶ στήν σημ. 12, σελ. 17. Μέσα στήν ἴδια γραμμὴ περισώζω καί τήν ἀκόλουθη πληροφορία γιά νά μὴν μένει ἀθησαύριστη: σέ μία ἀντιοθωνική συνωμοσία, τοῦ 1852, σχετικὲς ἐπιστολὲς πρὸς τὸν Ὅθωνα τὸν ἴδιο, μὲ συστάσεις καί ἀπειλές, εἶχαν ὑπογραφῆ Ἀρτασιάν. Ἀκόμη, δέκα πέντε χρόνια ἀργότερα, στὰ τέλη τοῦ 1866, φαίνεται ὅτι οἱ φοιτητὲς τοῦ Πανεπιστημίου ἔκαναν ψήφισμα ὅπου ἔθεταν τήν Κρήτη ὑπὸ τήν προστασία τοῦ Victor Hugo. (Desmazes, *Études et souvenirs helléniques* 1878, σελ. 38. Τήν πληροφορία αὐτὴν δέν διεσταύρωσα μὲ ἄλλες πηγές τῆς ἐποχῆς). "Ἄς προσθέσω, τέλος, ὅτι ἡ ὀθωνικὴ βασιλεία, μὲ τὸ ἀσκημένο τῆς αἰσθητήριου, δέν ἐμπιστεύθηκε τήν λο-

γισύνη τοῦ τόπου: «Ἡ Ἑλλάς ἤθελε λάβει τὸ Σύνταγμα κατὰ τὰ 1843 ἂν οἱ λόγιοι διὰ τοῦ περιοδικοῦ τύπου καί διὰ συγγραμμάτων δέν προπαρασκευάζον ἐπὶ δεκαετίαν τήν κοινὴν δόξαν» Αὐτὰ γράφει ὁ Ἀλέξανδρος Σούτσος σχολιάζοντας ἕνα ποίημά του πού ἐπιγράφεται «Ὁ καταδιωγμὸς τῶν λογίων» (*Ποιητικὸν χαρτοφυλάκιον*, 1845, σελ. 113). Βεβαίως ἡ αἰχμὴ στρέφεται ἐναντίον τῶν κυβερνήσεων πού προέκυψαν ἀπὸ τήν τρίτη Σεπτεμβρίου, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα εἶναι χαρακτηριστικὸ καί ἡ μαρτυρία τοῦ ποιητῆ, ὅπως συνήθως, βαρύνουσα, ὅσο κι ἂν, ἀφετέρω, ξεκινᾷ ἀπὸ προσωπικὲς ἐμπειρίες. Γιά τήν ἀπολογία τῆς λογισύνης βλ. πάντως, Ἐφημερίδα τοῦ Λαοῦ 26 Αὐγ. 1850 καί, τοῦ Ἀλεξάνδρου Σούτσου πάλι, τὸ δημοσίευμα Ὁ ἀτύπωτος πρόλογος τοῦ κατασχεθέντος συγγράμματος, 1852.

μεσα σὲ ἄλλα ἡ φιλελεύθερη νεολαία πολλές φορές ἐκατηγόρησε τὸν Ὅθωνα ὅτι ἔπαιρνε ὁδηγίες ἀπὸ τὴν Αὐστρία στὴν ἀσκηση τῆς ἐξωτερικῆς του πολιτικῆς. Ἔτσι εἶταν εὐκολο ἡ τραγωδία τοῦ Ζαμπελίου νὰ ἀποβεῖ πολλαπλὰ ἐθνικὸ σύμβολο στὴν συνείδηση τῶν ἀντιπολιτευομένων τὸν Ὅθωνα, καὶ νὰ χρησιμοποιηθεῖ στὴν κατάλληλη στιγμή γιὰ τὴν ἐπίδειξη τῶν συναισθημάτων τους. Τοῦτο εἶναι φανερὸ ὅτι ἔγινε τὸ 1842, ὅταν, ὅπως εἶδαμε, οὔτε πρόγραμμα τῆς ἑορτῆς δὲν ἐδημοσιεύθηκε.

Ὁ Ἀδάμ Δούκας δὲν ἔδωσε τὴν συγκατάθεσή του ὅμως ἀπὸ τὸν Τύπο τῆς ἐποχῆς φαίνεται ὅτι τελικὰ ὁ ἐπίσημος πανηγυρισμὸς, ὕστερα ἀπὸ κάποιες ἀμφιταλαντεύσεις ὑπηρεσιακές, οἱ ὁποῖες, ἄλλωστε προσιδιάζουσαν στὴν ὀθωνικὴ διοίκηση, ἔγινε πιὸ σύμφωνα μὲ τοὺς ἐθνικοὺς πόθους¹⁹: «ἡ σημερινὴ ἐθνικὴ ἑορτὴ ἐωρτάσθη ἐφέτος μὲ περισσοτέραν σημαντικότητα καὶ ὡς ἀπὸ μέρους τῆς ὑπερτάτης Ἀρχῆς»²⁰. Τὸ ποίημα τοῦ Ὁρφανίδη τὸ ἀναγγελμένο στὴν ἀναφορά, ἐτυπώθηκε σὲ ἰδιαίτερο φυλλάδιον· ὁ τίτλος ἐξηγεῖται τώρα πιά ἀπὸ τὸ κείμενον ποῦ ἤρθε σήμερον στὸ φῶς: «Ὁ πρωτομάρτυς Ρήγας καὶ ἡ ἐλληνικὴ Ἐπανάστασις. Ποίημα διὰ τὴν ἑορτὴν τῆς 25 Μαρτίου ἡμέραν ἐπέτειον αὐτῆς».

Μὰ οἱ νέοι ἐδυσφοροῦσαν ἀπὸ τίς δυσκολίες τίς ὁποῖες ἔδρισκαν κάθε χρόνο ἐμπρὸς τους, θέλοντας νὰ τιμήσουν τὴν ἐθνικὴ μνήμη. Γιὰ τοῦτο ὁ Ζήσης Σωτηρίου διεκήρυξε ἐγκαίρως, γιὰ τὸν Εὐαγγελισμό τοῦ 1843, ὅτι ἀπεφάσισε νὰ καθιερώσει τὴν ἡμέρα ἐκείνην γιὰ νὰ πανηγυρίζει τὴν ὀνομαστικὴν του ἑορτὴν. Τὴν ἐπέτειον πλέον αὐτῆν, τὴν ἑορτὴν τοῦ Ζήση Σωτηρίου ἐορτάζοντας ἐκεῖνο τὸ βράδι, οἱ νέοι «τοῦ Πανεπιστημίου καὶ Γυμνασίου περιήλθον ὅλην τὴν πόλιν ψάλλοντες ᾠσματα ὑπὲρ τοῦ Συντάγματος· ἀκολούθως», γράφει ὁ ἴδιος πάντοτε, «ἤλθον εἰς τὸ Ξενοδοχεῖον καὶ μὲ ἐχαίρετησαν· ἡ δὲ Μοιραρχία τοὺς διέλυσε φυλακώσασα τὸν κ. Γεώργιον Παράσχον»²¹. Ὡστόσο ἐφθάναν πιά τὰ προμηνύματα τοῦ Σεπτεμβρίου καὶ ὅλη αὐτὴ ἡ ὑπόθεσις ἀρχίζε νὰ θυθίζεται μέσα στὸν χῶρον τῆς ἱστορίας.

Κ. Θ. Δημαράς

19. Ἐφ. Ἀθηνᾶ 18 καὶ 21 Μαρτ. 1842.

Ἐφημερίδα τοῦ Λαοῦ 4 Ἀπρ. 1842.

20. αὐτ. 25 Μαρτ. 1842, βλ. ἐπίσης

21. Ζήσης Σωτηρίου, ἔ. ἀ. σελ. 20.